

Держава мусить піти на максимальне спрощення всіх бюрократичних процедур і створення преференцій як для молодих учених, так і тих, хто досяг міжнародного визнання.

Наука в Україні переживає нині тяжкі часи. Через аномально низьке фінансування йдеться просто про її виживання, і саме цей чинник насамперед впадає в очі.

Але насправді тут не одне, а два різних питання: 1) недостатнє фінансування; 2) неадекватна його організація. Що стосується першого питання, то зараз для влади є велика спокуса списати все на війну, хоча фінансування науки було «нижчим від найнижчого» рівня й до неї. Однак у цій статті ми хочемо зосередитися тільки на другому пункті. З усіх наявних тут проблем ми обмежимося невеликою їх кількістю, які здебільшого стосуються університетської науки. Вирішення цих проблем не пов'язане з новими фінансовими видатками, однак могло б істотно розширити можливості для вчених.

Організація НДЧ в університетах

В університетах України існує науково-дослідна частина (НДЧ). Проводяться конкурси, за результатами яких гроші в НДЧ виділяються на низку тем. Двічі на рік (з 1 січня по 31 березня і з 1 квітня по 31 грудня) зі співробітниками заново укладаються або продовжуються договори. У результаті, навіть люди, котрі працюють десятки років (!), тобто фактично постійні наукові співробітники, перебувають у становищі тимчасових, причому на гранично короткі терміни.

Така організація справи відкрила для держави привабливу лазівку. Неодноразово у НДЧ відбувалася така історія. 1. До завершення терміну діючого договору (тобто між 1 квітня і 31 грудня поточного року) фінансування НДЧ урізалось. 2. На пропозицію адміністрації, співробітники самі писали на себе заяви з проханням погіршити своє фінансове становище (перевести себе на меншу частку ставки), щоб уписатися в нові, знижені фінансові обсяги. Масового характеру це набирало наприкінці 90-х і в 2014 р. У нинішніх умовах може повторитися будь-коли.

НДЧ з'явилася ще в радянські часи. Тоді фінансування було переважно госпрозрахункове, тепер – бюджетне. Однак у незмінному вигляді збереглося головне: 1) науковий співробітник залежить від поточної ситуації з темами; 2) постійного статусу він не має; 3) безпосереднього фінансування фундаментальної науки немає. Жоден із міністрів освіти і науки України навіть не спробував провести давно назрілі реформи. Тим часом ці реформи насправді дуже прості й не потребують істотної структурної перебудови.

Основний принцип полягає в тому, що фінансування має складатися з двох частин: постійної і грантової. При університетах мають існувати свої дослідні інститути (за аналогією з академічною системою), а їхні співробітники – мати

статус постійних і працювати на повну ставку. (Нині в НДЧ дроблення ставки нічим не обмежене, і якісь 0,32 ставки – не рідкість).

Загальний принцип: договір дорожчий за гроші

Якщо договір уже укладений, ніяке міністерство не повинно зменшувати фінансування. Будь-які його зменшення допустимі тільки після завершення терміну діючого договору, викладені там умови мають беззастережно бути виконані.

Ще приклад. Постановою Кабміну № 76 від 03.02.2010 р. кілька університетів України отримали статус дослідницьких. Що передбачало, у тому числі, подвоєння зарплати й істотне розширення прав автономії. Цієї умови не було виконано, але й не було скасовано. Просто її ігнорували. (Див. статтю «Статус дорожчий за гроші?», ДТ.UA, 23.12.2011 р., <http://g.ua/DqYu>) І, нарешті, постановою Кабміну № 71 від 5 березня 2014 р. нишком скасували.

Закон нехтується і на рівні країни в цілому. Якщо за законом науці належить мінімальний відсоток ВВП, це фінансування повинно надходити! Чи цей закон уже скасували – так само тихо, як і постанову про статус?

Оплата закордонних відряджень

Грошей на відрядження хронічно бракує. Але, виявляється, навіть якщо вони є (таке нечасто, але буває), поїхати в закордонне відрядження неможливо. Це впливає з постанови Кабміну від 25.12.2013 р. № 969. Чи це Міністерство фінансів або МОН інтерпретують цю постанову зручним для себе чином? У роз'ясненні (документ 31 – 07250 – 06/23 – 559/8/9), підписаному заступником міністра В. Коцюбою, сказано, що «обмеження щодо відряджень за кордон стосуються виключно державних службовців та військовослужбовців». Причому тут учені?

Офіційно закріпити неможливість поїздок учених за кордон – означає забити зі свого боку вікно в Європу, куди Україна начебто прагне. ДТ.UA вже порушувало це питання (див. статтю «Невиїзна наука», ДТ.UA, 24.01.2014 р., <http://g.ua/DqYS>) Ця проблема виникла ще в часи попередньої влади. Відтоді нічого не змінилося.

Але припустімо, що станеться диво і безглузде обмеження на фінансування поїздок учених буде скасоване. Тоді одразу виникне нова перешкода, яка була до вищезгаданої постанови (поки що вона неактуальна, бо однак в оплачене університетом відрядження поїхати неможливо). Полягає вона ось у чому. В університетах (у тих, які мають досить високий рівень репутації) вчать студенти на платній формі навчання. З їхніх грошей формується так званий спеціальний фонд. За його рахунок ще кілька років тому поїхати у відрядження було можливо. Але потім запровадили обмеження: поїхати за кошти цього фонду зараз можуть лише викладачі.

У чому сенс цієї абсурдної заборони? Гроші, які платять студенти, і так ідуть на зарплату викладачам. Якщо при цьому залишаються ще гроші й на

відрядження, то чому наукові співробітники, нарівні з викладачами, не можуть поїхати? Це особливо актуально з урахуванням того, що інших можливостей вирушити в закордонне відрядження у наших учених може й не бути. Скажімо, оргкомітети міжнародних конференцій оплачують поїздки учасників лише у виняткових випадках. Отже, в екстремальних умовах, у яких опинилися вчені України, у них забирають останні шанси. Чи треба пояснювати, що наука і викладання в університетах мають не протиставлятися, а йти пліч-о-пліч.

Про критерії відбору

Ще один болісний момент – неадекватні критерії відбору для фінансування наукових програм за грантами. Якщо йдеться про фундаментальну науку, то критерії мають відповідати суті справи й полягати в науковій значущості проекту, а також враховувати науковий рейтинг авторів проекту (публікації в міжнародних журналах, цитованість). Решта (навіть якщо вона важлива саме собою!) враховуватися не повинна. Наприклад, не повинно бути пункту «Практична цінність для економіки та суспільства» у проектах із фізики. Не повинно бути згадування про підручники та викладацьку діяльність. Інакше, за нинішніми критеріями, українські гранти навряд чи отримали б, скажімо, Фарадей, Капиця, Ландау або Дірак.

Кожен проект має бути відреценований, причому рецензія надаватися авторам. Самі рецензії, звісно, залишаються анонімними, але прозорою має бути сама процедура. Що буває, коли цього немає, описано в статті «На вас не вистачило грошей» (DT.UA, 28.11.2013 р., <http://g.ua/DqY7>).

Щоб усунути описані вище неподобства, не потрібно ніяких нових фінансових вкладень. Це навіть не можна назвати реформами. Потрібні тільки добра воля, елементарне розуміння та дотримання закону.

Більше того, абстрагувавшись від конкретики, пов'язаної з тими чи іншими проблемами, можна висловити низку загальних міркувань. Ситуація, коли країна перебуває в екстремальному становищі, небезпечна тим, що вона може взагалі втратити активних учених, які просто роз'їдуться. Аби цього не сталося, держава мусить піти на максимальне спрощення всіх бюрократичних процедур і створення всіх мислимих преференцій як для молодих учених, так і тих, хто досяг міжнародного визнання і чийми зусиллями наука в Україні, незважаючи ні на що, підтримується в якихось галузях на міжнародному рівні.

Науці загрожують як аномально низьке фінансування, так і неадекватні бюрократичні перепони. Поєднання цих негативних чинників може її просто добити (*Заславський О. Не так страшне безгрошів'я... // Дзеркало тижня. Україна (<http://g.ua/DqYg>). – 2015. – 25.09).*